

מדור הביקורת

ד"ר מרדכי הלפרין

נשמת אברהם

הלכות חולים רופאים ורפואה

על שלחן ערוך חלק אבן העזר וחלק חושן משפט

מאת: פרופ' אברהם סופר אברהם,

הוצאת ק. וגשל, ירושלים תשמ"ז, * 17 + שע"ג עמ'

"הרפואה וההלכה", "מוסר רפואי יהודי", "רפואה ומשפט עברי" ו"רפואה ע"פ התורה" הן חלק מן השמות הנרדפים למקצוע חדש בעולם המדע, מקצוע הצובר תנופה ויוקרה ברחבי העולם. התעוררות חיובית זו באה בעקבות הדילמות הקשות המתעוררות חדשים לבקרים. ההתפתחויות הטכנולוגיות והרפואיות המדהימות יחד עם דריכה במקום של נורמות מוסר חברתיות ומערכות משפט אזרחיות, יצרו פער הולך וגדל בין הטכנולוגיה הרפואית לבין עקרונות ההומניזם הקלסי. תוצאה בלתי נמנעת היתה פניה מחודשת לעיון במקורות ההלכה עתיקי היומין, ולשאיבת פתרונות אופטימליים ממעינה של תורה.

הבעיה העיקרית המקשה על העיון בהלכות רפואה, הינה הפיזור הרחב של פסקי הלכה בנושא. המחבר, שספריו הקודמים: לב אברהם (ב"כ) ונשמת אברהם (ב"כ – או"ח¹ ויו"ד) כבר תרמו תרומה משמעותית לסידורם וריכוזם של הלכות רפואה, השלים כאן מפעל ענק של סדרת ספרי הלכה ורפואה על ארבעת חלקי השולחן ערוך. אלפי המקורות ופסקי ההלכה החדשים המובאים בשם גדולי הפוסקים, הופכים את הסדרה לספרות חובה לכל רופא בן תורה או איש הלכה העוסק בנושאים רפואיים. הכרך שלפנינו, המסודר לפי סדר השו"ע אבן העזר וחושן משפט, מכיל גם חומר הלכתי בעל חשיבות מיוחדת למורי הוראה וליושבי על מדין, ובין הדברים ניתן לדלות גם אינפורמציה רפואית עדכנית הנוגעת לסוגיות הנדונות. ניכר למעיין שהידע הרפואי הרחב מתפשט על פני תחומי רפואה רבים, עדות למומחיות של המחבר, למאמצים שהושקעו

* בשנת תשמ"ז יצאה לאור מהדורה חדשה ומורחבת של הנשמת אברהם, על סדר השו"ע. במהדורה המורחבת 3,000 עמודים ובה מוקדש כרך לכל חלק של השו"ע.

1. ראה מ. הלפרין, ספרים וספרים – מדור הביקורת, על נשמת אברהם חלק או"ח, ספר אסיא ה (ירושלים תשמ"ו), 320-324.

בבירורים רפואיים בקרב חברים למקצוע ובחיפושים קלאסיים וממוחשבים בספרות המקצועית הרחבה.

כרופא מומחה דן המחבר בשאלות ההלכתיות תוך הכרה מקצועית מעודכנת של המציאות הרפואית, וכאיש הלכה אשר יצק מים על ידיהם של גדולי הדור עורך הוא לפנינו את השולחן המעודכן ביותר (כיום) בהלכות רפואה.

נעיין בשלש דוגמאות:

א. ילדי מבחנה

כבר בסימנים הראשונים של אבן העזר אנו מוצאים דיון מפורט בשאלת ילדי המבחנה (הפריה חוץ גופית והשתלת העוברון)². תיאור רפואי קצר מקדים את הדיון ההלכתי המקיף. לעצם הנושא מובאים דבריהם של הראש"ל³ הרב עובדיה יוסף, של הגרא"י וולדינברג והגרא"א נבנצל. בולטת העובדה שאין בסוגיה חמורה זו מובאה בשם הגרש"ז אויערבאך, אשר מאות רבות של פסקיו מפוזרים בכל אחד מרכי הסדרה. יתכן ובעיית אמינות רופאים³ מרומזת בשתיקה רועמת זו.

שאלה מעניינת, האם מותר לחלל שבת להצלת עוברון במבחנה, נידונה בשם הגר"ש הלוי וואזנר. לפסק ההלכה, המבדיל בין עובר ברחם לבין עובר במעבדה, עשויות להיות השלכות הלכתיות רחבות בסוגית הצלת חיי חולה בעזרת רקמות הנלקחות מעובר מבחנה. טרם ראיתי דיון הלכתי בשאלה זו, שאלה העלולה (או עשויה?) להיות אקטואלית בשנים הקרובות.

דיון נוסף בנושא האם הפונדקאית ("השתלת עובר ברחם של אשה אחרת") מקיים המחבר בהמשך הפיסקה. מובאות כאן דעות של ת"ח שעמלו בסוגיא, יחד עם הרקע העיוני במקורות. השאלה היסודית היא: את מי קובעת ההלכה כאם התינוק? האם את האם הגנטית תורמת הביצית, או את האם הפיזיולוגית, הפונדקאית שנשאה ברחמה את העובר במשך חודשי ההריון. למאמר חשוב בסוגיא זו, אין הפנייה בספר. הכוונה למאמרו של הגרי"מ בן מאיר שפורסם לאחר שהספר נמסר לדפוס⁴. המאמר דן בסוגיא, ומסכם את שיטות הפוסקים לאור הדעות השונות בביאור הסוגיא.

2. אהע"ז, סי' א, ס"ק ה, פיסקה 3.

3. להבדיל משאלת "נאמנות הרופאים" הדנה באי הודאות היחסית של המידע הרפואי הנמסר ע"י הרופאים, בעית "אמינות רופאים" מקורה בחוסר אימון אישי ברופאים, אם הוכרר בעבר שלא מסרו מידע אמין.

4. הפריית מבחנה – יחוס עובר הנולד לאם פונדקאית, אסיא מא (א), 25-40.

ב. שלילת אבהות באמצעות מערכת תיאום הרקמות המרכזים (MHC)

כשאר הנושאים החדשניים מעולם הרפואה, גם נושא קביעת האבהות או שלילתה באמצעים אימונו-גנטיים נידון בפירוט רב בסימן ד⁵. לצורך הקביעה נלקחת דגימת דם מן ההורים וילדיהם, ונבדקים אנטיגנים על פני כדוריות הדם הלבנות (HLA). לאחר ניתוח התוצאות ניתן לראות בבירור אלו אנטיגנים מקורים באב ואלו אנטיגנים מקורם באם. כאשר נמצאים אצל הילד אנטיגנים אבהיים שאינם קיימים על פני התאים של האב המשוער, מהווה הדבר הוכחה מרשימה שהאב האמיתי של הצאצא הינו אחר⁶. לשאלת התקפות ההלכתית של התוצאות יש השלכה מיידית לדיני ממונות (מזונות וירושה), לדיני משפחה ולדיני יוחסין (ממזרות, יחוס כהונה וכד'), ובתי הדין נתקלים בשאלות מעשיות אלו לעיתים קרובות.

"נשמת אברהם" דן באריכות בסוגית קביעת האבהות, כשהעיון בדבריו פותח צוהר קטן לעולם הפסיקה ההלכתית שלעולם איננו שוקט על שמריו. ניתן להבחין בסעיף א' ותחילת סעיף ו נכתבו בשלב מוקדם של ההתפתחות המדעית, כאשר אחדים מן הפוסקים נטו שלא לסמוך על תוצאות הבדיקה החדשה. לעומת זאת, בסוף סעי' ו מובא:

"...וכתב לי כעת הגרש"ז אויערבאך שליט"א: אך אם הבדיקה הזאת מפורסם ומקובל בכל העולם ע"י הרבה נסיונות ברורים לדבר אמת וברור, מסתבר שגם מצד ההלכה אפשר לסמוך על זה, עכ"ל. וא"ל הגאון שליט"א דה"ה לגבי קביעת אבהות המובא לעיל ס"ק א".

הווה אומר, ברגע שהבדיקה המדעית החדשה מתאשרת ע"י נסיונות ברורים, היא מחייבת על פי ההלכה בין בדיני יוחסין ובין בדיני ממזרות. ואם כן עולה השאלה: האם מותר בכלל לבצע בדיקה מעין זו, העלולה להרבות ממזרים בישראל?⁷

ג. עיקור וביאה בקהל

סימן ה' באבן העזר עוסק בדיני פצוע דכא, כרות שופכה ואיסור הסיורוס. הלכותיו נוגעות למגוון רחב של נושאים רפואיים, כדוגמת: ניתוחי ערמונית, טיפול ביילוד עם "היפוספדיאס", כריתת אשכים במצבים רפואיים שונים, ודיון מפורט בעקרונות ההלכתיים הנוגעים לאמצעי המניעה השונים על כל

5. אהע"ז ד, א; ד, ו.

6. פירוט נוסף ראה: תורה ומדע, כרך י עמ' 6-30 סיון תשמ"ד.

7. ראה רש"ש, ב"ב נ"ח, א (הובא כנשמת אברהם אהע"ז ד, הערה 6). אמנם יש לדון בעיקר חידושו של הרש"ש האוסר לבצע בדיקות המגלות ממזרים, ואכמ"ל.

סוגיהם. לדין ההלכתי מוקדם תיאור רפואי תמציתי הנוגע ישירות להבנת ההלכה ומקורותיה, כשהכרת האנטומיה והפיזיולוגיה של מערכת אברי הרבייה בזכר חיונית לא רק להבנת הסוגיה אלא גם לאבחנה ולפסיקה המעשית.

דיון חשוב מקיים המחבר בשתי סוגיות בתלמוד הנראות כסותרות את המציאות האנטומית של ימינו. הברייתא במסכת בכורות⁸ קובעת:

”ת”ר שני נקבים יש בו באדם, אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע, ואין בין זה לזה אלא קליפת השום. בשעה שאדם נצרך – אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר.”

ובמסכת יבמות⁹ מתואר מקרה פתולוגי:

”ההוא עובדא דהוה בפומבדיתא: איסתתים גובתא (קנה) – רש”י) דשכבת זרע, ואפיק במקום קטנים.

סבר רב כיבי בר אביי לאכשורי.

אמר רב פפי: משום דאתיתו ממולאי אמרת מילי מוליתא. במקומה מבשלה, שלא במקומה לא מבשלה.”

לברייתא בבכורות הסבר מילולי פשוט: בשופכה (“אורתרה”) המהווה צינור-מוצא לשתן ולנוזלי הזרע, קיים קרום דק (כקליפת השום) מפריד בין נתיב המוצא של השתן ובין נתיב המוצא של נוזלי הזרע¹⁰, ופגיעה בקרום זה גורמת לעקרות.

באופן דומה מוסברת עובדת פומבדיתא: נסתם נתיב המוצא של נוזלי הזרע, ניקב הקרום המפריד, והנתיב הסופי של נוזלי הזרע עבר אל נתיב המוצא של השתן.

מסקנת רב פפי: פגיעה מעין זו אוסרת לבוא בקהל¹¹.

”וזה פלא גדול. כי הלא עינינו רואות שלכל אדם יש רק שביל אחד לאורך כל הגיד ומשם הוא מוציא גם שתן וגם שכבת זרע. ובזמן קיום יחסים, אותו חלק של צינור השתן שנמצא בין שלפוחית השתן ובין מקום הכניסה של שבילי הזרע לתוך צינור השתן – מתכווץ, ואז אין אפשרות לא לשתן לצאת ולא לשכבת הזרע ללכת אחורה לתוך שלפוחית השתן”¹².

8. בכורות מד, ב.

9. יבמות עה, ב.

10. באופן המזכיר מעט את הממברנה המחלקת את תעלת האוזן הפנימית. ראה: ע. זהר וי. שפירא, הגוף ותפקודו (עם עובד 1977), פרק 12, עמ' 218-220.

11. רמב”ם, איסורי ביאה, טז, ה; שו”ע אהע”ז, ה, ו.

12. נשמת אברהם אבן העזר, ה, ג. ראה גם הגוף ותפקודו שם (10) פרק 8, 130-132.

שתי דרכים מובאות ב"נשמת אברהם" ליישב את "הפלא הגדול": שיטת החזון אי"ש¹³ מחד, ושיטת הגר"ד פדווא¹⁴, עם מודיפיקציה של ה"נשמת אברהם"¹², מאידך. לדעת החזון אי"ש "בדבר זה נשתנו הטבעים". כלומר, התיאור האנטומי והפתולוגי המתואר בתלמוד היה מדויק בתקופת התלמוד, אך במהלך השנים חלו שינויים אנטומיים ופיזיולוגיים¹⁵ בגוף האדם.

לעומתו כותב הגר"ד פדווא:

"ואנכי משתומם מאוד על המראה הזה. כי ודאי כמו דחזין היום שאין שם אלא שביל אחד, כן היה גם בימי חז"ל ואין בזה שום שינוי בטבע. שהרי משנה מפורשת במקואות פרק ח' משנה ד': בעל קרי שטבל ולא הטיל את המים, כשיטיל את המים טמא וכו'. והנה יוצא ברור ממשנה זו דהדרך המשמשת לשכבת זרע משמשת גם למי רגלים, וכמו שפירש הרמב"ם בפירוש המשנה שם וז"ל: וכל בעל קרי אם לא השתין קודם הטהרה, הנה בעת שישתין יטמא, כי אז תצא השארת הזרע הנשאר בחלל האמה, עכ"ל [הרמב"ם]. ואם כי רש"י בחולין כ"ד: כתב וז"ל: שמא נשאר בפי האמה צחצוח קרי ויוצא עם מי רגלים, עכ"ל [רש"י], הנה ברור כי גם רש"י נתכווין לחלל האמה ולא לפי האמה ממש. שהרי כתב שהציחצוח יוצא, ויוצא פירושו מבפנים לחוץ. ועוד, מדלא מהני קינוח ורחיצה אלא הטלת מים דוקא, אלמא דהענין הוא שטיפה מבפנים. עוד ראייה ברורה דאותה הדרך המשמשת לשכבת זרע משמשת גם למי רגלים, וכן היה בימי הגמרא ואין בזה שינוי הטבע, ממה דאיתא התם לפני זה במשנה: ראה מים חלוקים או עכורים וכו'. ועוד שם במשנה: המטיל טיפין עבות מתוך האמה טמא דברי ר' אליעזר חסמא, ע"כ לשון המשנה. והנה אלה הדינים מורים בלי ספק שהדרך המשמשת למי רגלים משמשת גם לשכבת זרע, ואין להטיל שום ספק בזה, וברור מעתה שכן היה גם בימי הגמרא".

לפיכך בחר לפרש את התיאור האנטומי בתלמוד באופן שונה, ללא צורך בקביעה של שינוי הטבעים:

"ועתה על כרחך הא דאיתא בבכורות מ"ד ע"ב: שני נקבים יש בו באדם וכו', הכוונה על המקום שלפני הגיד אשר בו נפגשים שביל

13. חז"א, אהע"ז, יב, ז.

14. שו"ת חשב האפור, ח"ב, סי' ת.

15. צריך לומר שחלו גם שינויים פיזיולוגיים, משום שכיום השביל המשותף איננו סיבה לעקרות בניגוד למצב בימי חז"ל ע"פ הבנת החזון"א.

הזרע הבא מן הביצים ושכיל השתן הבא מן השלפוחית ומתחברים והיו לאחד להמשך אל הגיד, ושם אם ניקב זה לזה נעשה עקר. וגם האי דאיסתתים גובתא דשכבת זרע ואפיק במקום קטנים⁹ ג"כ אי אפשר לפרש אלא על המקום הזה, שנסתם שביל הזרע שם במקום פגישתם, ועל ידי זה ניקבה המחיצה שביניהם ואפיק במקום קטנים אל השכיל לשניהם".

הנשמת אברהם¹² הוסיף:

"ואפשר אולי להוסיף שהכוונה של "ניקב זה לזה" הוא למעלה ממקום התכווצות של צינור השתן בזמן קיום יחסים, כך שהזרע, במקום לזרום קדימה לתוך הגיד, זורם אחורה לתוך כיס השתן וממילא נעשה האדם עקר".

הגרש"ז אויערבאך שליט"א¹⁶, אף שכתב להוכיח מדברי הרמב"ם (משכב ומושב, א, יד) "שבכל אורך הגיד יש רק שביל אחד משותף לשניהם", תמה על ביאורי חשב האפוד והנשמת אברהם בסוגיית יבמות: "צ"ע אם זה כל כך עמוק בגוף איך ידעו אם זה סתימה או שרק נעשה נקב ויצא דרך שם"?

לאור הסכמת האחרונים שגם בעבר היה בגיד רק שביל אחד המשותף לשתן ולש"ז, ניתן לפרש את הברייתא בככורות ואת סוגיית יבמות באופן נפלא:

"שני הנקבים" הם:

1. שבילי הזרע המגיעים עד לשופכה דרך הערמוני.
2. החלק הקריבני של השופכה היוצא מתוך כיס השתן ומגיע עד נקודת המפגש עם שבילי הזרע.

"בקליפת השום" ש"בין זה לזה" היא החסימה הפונקציונלית (התכווצות שרירית) המונעת חדירת זרע לכיס השתן בעת תשיש, והמונעת חדירת שתן לשבילי הזרע בעת הטלת שתן.

פגיעה בחסימה פונקציונלית זו, מאפשרת חזרה של זרע לכיס השתן (במקום פליטה החוצה) בעת תשיש, וגורמת כמובן לעקרות. (גם יכולת השתן לחזור לשבילי הזרע, עלולה, כנראה, לגרום לזיהום מערכת שבילי הזרע ולעקרות). לפי ביאור זה, באמת שני השבילין נמצאים רק בתוך הבטן¹⁷, ואין שום סתירה בין המצב האנטומי הידוע לבין הברייתא. יתר על כן, עובדת

16. הובא נשמת אברהם שם (12), סס"ק ג.

17. וכ"כ הגאון ר' יהושע מקוטנא (ישועות מלכו סי' יח) ובמשפטי עוזיאל מהר"ת, אבהע"ז סי' ו.

פומבדיתא מקבלת הסבר פשוט: חסימת צינור הזרע והפרשתו "במקום קטנים", משמעותה:

א. הזרע לא נפלט בזמן תשמיש – סתימה פונקציונלית של צינור (גובתא) הזרע.

ב. בעת הורקת כיס השתן אחרי תשמיש מופרשים נוזלי הזרע, כלומר: הזרע יוצא ממקום השתן^{18,19,20}.

תופעה כזו מאובחנת מייד ע"י הפגוע. לכן הדיון במסכת יבמות מובן היטב, שהרי התיאור בגמרא הוא תיאור פונקציונלי גלוי, ומיושבת קושיית הגרש"ז אויערבאך שליט"א ונכ"כ הגאון ר' יהושע מקוטנא (ישועות מלכו סי' יח, הובא בספר ברית אברהם הכהן עמ' שנו), דכוונת חז"ל לשני שבילין תוך כטן, אבל בגיד יש רק שביל אחד. וכעין זה כתב גם במשפטי עוזיאל מהדר"ת חלק אבהע"ז סי' ר', הובא בספר אסיא ב' עמ' 41].

אמנם אם נקבל הסבר זה כפשט הסוגיה, תנבע ממסקנת רב פפי חומרה הלכתית קשה ביותר: גם פגיעה בתוך הגוף (בניגוד לפגיעה בכיס האשכים הנמצא מחוץ לגוף) אוסרת לבוא בקהל. אם כן, לא ניתן להסתמך על חידושו של החזון אי"ש²¹ המגביל את איסור פצוע דכא וכרות שופכה דווקא לפגיעה חיצונית.

לחומרה זו השלכות מיידיות על כל מי שעובר כריתת פרוסטטה, בין אם נכרתו שבילי הזרע הפנימיים, ובין אם לא נפגעו, משום שקיימת זרימת זרע לכיס השתן (במקום פליטה) אחרי כל כריתת ערמונית²²!

בכל זאת ניתן למצוא שני סניפי היתר לכרותי ערמונית, גם לפירוש הנפלא האחרון:

א. שיטת הסמ"ג²³ (ע"פ דיוקו של החת"ם סופר²⁴) דכל מה שנעשה לצורך רפואה אינו פוסל.

ב. שיטת הר"א ממין²⁵ הלומד בעובדת פומבדיתא שכל הדיון הוא אך ורק לגבי כשרות הוולד (הנובעת מהעקרות של הפגוע מפומבדיתא), אך אין שום איסור על הפגוע לבוא בקהל.

18. "אפיק".

19. "במקום".

20. "קטנים".

21. חזו"א, אישות, יב, סוף אות ז.

22. נשמת אברהם, שם ס"ק ו, ד"ה בזמן הוצאת הפרוסטטה.

23. סמ"ג, לאוויזין, קיט (הובא בחת"ס, להלן 23).

24. שו"ת חת"ם סופר, אהע"ז, ח"א, יז; הובא נשמת אברהם שם הע' 22.

25. ספר יראים (עם ביאור תועפות ראם לר' אברהם אבא שיף, ווילנא תרנ"ב-תרס"ב, מהדרות צילום: מכון חתם סופר, ירושלים תשל"ג). סי' כט; הובא (חלקית): בית שמואל, אבן העזר, ה, סס"ט. ה"ב"ש נשאר בצ"ע בשאלה האם כופין להוציא אם נשא. לא הובא כנשמת אברהם.

כך ניתן לפרש בפשיטות את הברייתא בבכורות ואת סוגיית יבמות גם על פי המצב האנטומי והפיזיולוגי הידוע כיום, ולמרות הסתירה לשיטת החזו"א המתיר פצוה דכא בשבילים שבחלל הבטן, ניתן להקל ולהתיר לבוא בקהל את כרותי הערמונית, בהסתמך על שיטת הסמ"ג והיראים.

דיון זה מהווה דוגמה למורכבות הרפואית וההלכתית של סוגיות הנדונות ב"נשמת אברהם", כשהידע הרפואי העדכני משמש כלי שרת הכרחי להבנת סוגיות הש"ס ודבריהם של הפוסקים מפייהם אנו חיים.

הדרך שלפנינו מלא בנושאים רפואיים-הלכתיים, ביניהם: אשה קטלנית²⁶, דיני הבחנה²⁷, ניתוח לב פתוח וזיקת הבעל²⁸, השתנות הטבעים וסיכויי חיים של פגים²⁹ ועוד.

גם חלק **חושן משפט** מקיף נושאים מגוונים, כדוגמת: פסולי עדות³⁰, סומא³¹, חרש ושוטה²⁹, עישון סיגריות לגבי דיני הרחקת נזיקין עקב שיעור התמותה בין המעשנים³², שמירת דייטה וניתוח פלסטי מטעמי יופי³³, הפלה מלאכותית³⁴, דילול עוברים³⁵ ועוד.

כמנהג הכרכים הקודמים מצוי בראש הספר תוכן ענינים מפורט, ויחד עם המפתח המפורט בסוף הספר ניתן בידינו אמצעי יעיל לאיתור נושאים מבוקשים. הגדיל כאן המחבר, והוסיף למפתחות המיוחדים לכל אחד מחלקי השלחן ערוך גם מפתח מקיף המפנה במרוכז לכל ארבעת החלקים.

אין ספק, שכיום קשה להגיע אל מקורות הלכתיים-רפואיים רבים ללא סדרת "נשמת אברהם על ד' חלקי השלחן ערוך", ולעיתים הדבר אף בלתי אפשרי. מובן, אפוא, מדוע הופכת הסדרה לספר חובה לבית היהודי, לאיש ההלכה ולרופא כאחד.

מקור: אסיא מה-מו, עמ' 118-125, 1989

26. נשמת אברהם אהע"ז, סי' ט.
27. נשמת אברהם, אהע"ז, סי' יג.
28. נשמת אברהם, אהע"ז, סי' יז.
29. נשמת אברהם, אהע"ז סי' קנו.
30. נשמת אברהם, חו"מ, סי' לה.
31. נשמת אברהם, חו"מ, סי' ז; לה.
32. נשמת אברהם, חו"מ, סי' קנה.
33. נשמת אברהם, חו"מ סי' תכ.
34. נשמת אברהם, חו"מ, סי' תכה, ס"ק א. בפסקה 1 שם, פורשו דברי החזו"א (ציון 6) שהיתר הריגת העובר להצלת האם נובע מדין רודף. הדברים לכאורה צ"ע, שכן החזו"א מסביר את ההיתר, בכך שאין כאן סבת "מאי חזית", ולכן פיקוח נפש של האם רוחה את איסור ההפלה. ראה: ספר אסיא ה, עמ' 69-70.
35. נשמת אברהם, חו"מ, סי' תכה, א, 22, ד"ה כריבוי עוברים.